

Дмитро Омельчук (*Сімферополь, Україна*)

ДОЛЯ РОМІВ КРИМУ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ПОЛІТИЧНИМИ МОТИВАМИ в 30-40 роки ХХ століття

Дослідження історії народів, що населяють Крим, в останні роки набуло нової якості. До певної міри це стосується і невеликих етнічних груп, до яких можна віднести і кримських ромів. Цій темі присвячені наукові та науково-популярні статті [1]. Їх автори, переважно кримські вчені, проаналізували культуру побут, міграційні процеси ромів Криму [2]. Що ж стосується політичної історії, то тут поле не пахане. Немає робіт і з теми взаємостосунків ромів і влади в ХХ ст. Щоправда це стосується в повній мірі й інших етносів та й суспільства в цілому. Поки що тут зроблено лише перші кроки. Крім бажання самих дослідників важливу роль грає доступ до значно ширшого, ніж в радянські часи кола архівних джерел.

Суттєво розширились можливості вчених з прийняттям в 1992 році загальноукраїнської програми «Реабілітовані історією». В процесі роботи над нею науковці отримали доступ до архівно-слідчих справ репресованих громадян. Ці унікальні документи дають не тільки абсолютно недоступну в радянські часи інформацію про механізм політичних репресій, а й несуть важливу інформацію з різних сторін життя людей, яка іншими джерелами не розкривається. В значній мірі це стосується історії тих чи інших національних груп, зокрема ромів.

Вважається, що вони з'явилися в Криму разом з монголами в XIII столітті. Згідно перепису 1897 року на півострові їх нараховувалось 944 особи. Достеменно невідомо які чинники діяли на кількісний склад ромів Криму, але в наступні десятиліття їх чисельність зростає і досягає 2 064 осіб у 1939 році.

Багаторічне опрацювання архівно-карних справ осіб, що піддавалися репресіям в радянський період, показує доволі несподівану картину, принаймні для теренів Криму – ромів репресії майже не зачепили.

У квітні 1937 року було заарештовано тридцятидворічного Ільєса Купердінова. Власне арештом це назвати можна умовно – він вже знаходився

у Сімферопольській тюрмі, відбуваючи покарання. Це поза сумнівом була людина складного характеру – в 1931 і в 1936 роках його двічі засуджували за хуліганство. У тюрмі Купердінов поводить себе зухвало – влаштував бійки в камері, знущався з інших ув'язнених. Є всі підстави вважати, що у тюремній владі «увірвався терпець». На Купердінова завели нову справу, тепер вже політичну – до фактів знущання над ув'язненими додали «антирадянську агітацію». Доказів цього не бракувало бо Купердінов дозволяв собі зайве на зважаючи на можливі наслідки. Було проведено всього один допит на якому він винним себе у висунутих звинуваченнях не визнав. Проте у справі достатньо свідчень свідків – це і сокамерники і співробітники тюрми. На цій підставі було складено звинувачувальний вирок і постановою Трійки НКВС Криму 5 серпня 1937 року Купердінова було засуджено до страти. При перегляді справи в 1980 році (це вже сам по собі дуже характерний факт, адже після хрущовської «відлиги» реабілітаційний процес фактично було згорнуто і кількість переглянутих справ вимірюється буквально десятками) слідчі відзначили, що на відміну від цілком конкретних фактів побиття ув'язнених свідчення про «антирадянську агітацію» носять загальний характер. Ільєса Купердінова було реабілітовано [3].

14 вересня 1940 року на допит було викликано червоноармійця 63-го автотранспортного батальйону Іллю Борохова. Протокол допиту зберігся і з нього випливає, що командування батальйону мало чимало претензій до червоноармійця з приводу того, як він обслуговує закріплений за ним автомобіль. Недбале ставлення водія до техніки стало причиною неготовності автомобіля в рейс. До того ж, були документально зафіксовані відмови виконання наказів командирів: в одному випадку займатися стройовою підготовкою в другому – здавати норми ГПУ. Крім зазначеного, Борохов при свідках погрожував командирів відділення Андрєєву заколоти його багнетом. 16 вересня того ж року Борохова було заарештовано, проведено ще один допит, на якому він визнав, що наведені факти мали місце. Вирок Військового Трибуналу 2-ї армії 7 жовтня 1940 року був суворим для мирного часу: по статті 58-6 Борохова засудили до 6 років позбавлення волі. Його подальша доля невідома [4].

З початком Великої Вітчизняної війни репресивні заходи стають все більш жорстокими. Сеїт Джумалієв, уродженець кримського міста Армянська, перебуваючи в лавах Червоної Армії, був заарештований в липні 1942 року. Його, червоноармійця будівельного батальйону, звинувачували в систематичному проведенні «контрреволюційної агітації, що мала за мету дискредитацію радянської влади та уряду». В народі це називалося «за

довгий язик». Критичні зауваження на адресу влади, особливо її персонального складу, невдоволення діями власного начальства (ним завжди невдоволені, і не тільки в ті часи), завжди викликали невдоволення з боку влади, під час війни особливо. То ж репресивні дії до Джумалієва були зрозумілими. Не він один за таке постраждав. Вироком Військового Трибуналу військ НКВС Харківської області 10 серпня 1942 року його було засуджено до 10 років позбавлення волі [5].

Цікавими є справи на ромів, засуджених за співпрацю з фашистами на окупованій території. Як поводитись фашисти з цією етнічною групою загальновідомо. Крим не був винятком. В Книзі Скорботи Автономної Республіки Крим наведено і цифри і документальні докази. Тому не дивно, що ті, хто могли приховувати свою етнічну приналежність з метою зберегти життя. Якщо від фашистів врятуватися вдалося, то радянська влада за поведінку під час окупації спитала суворо. Відразу по визволенню Криму, 24 квітня 1944 року Зуйським райвідділом НКВС було заарештовано Григорія Багласенко. Він, уродженець Харкова, в роки війни опинився на півострові. З приходом німців став бригадиром місцевої громади. Обов'язки виконував ретельно – окупанти претензій до нього не мали. Після визволення це коштувало йому 20 років каторжних робіт за вироком Військового Трибуналу військ НКВС Криму. До обвинувачення в роботі на фашистів додали «зв'язок з німецькими каральними органами», хоча прямих доказів цього в ході слідства отримано не було. Є підстави вважати, що Багласенко вижив на каторжних роботах, бо в жовтні 1955 року його було реабілітовано [6]. В той час реабілітація здійснювалась майже виключно за заявами засуджених або їх родичів.

До такого ж терміну позбавлення волі у вигляді каторжних робіт було засуджено Ізета Мімедлаєва. Коли фашисти прийшли в Крим, йому було шістьнадцять років. Він видав себе за татарина і цим врятував собі життя. Після визволення півострова його, як і багатьох інших, мобілізували до лав Червоної Армії. Проте довго служити йому не довелося: вже 20 червня його було заарештовано. СМЕРШ отримав матеріали про не зовсім патріотичну поведінку юнака в період окупації. У звинувачувальному вироку також фігурує «співробітництво з каральними органами». Про відсутність доказів цього може свідчити його реабілітація в 1956 році [7].

В 1949 році за звинуваченням в антирадянській агітації був заарештований Михайло Служенінкін. З матеріалів справи складно скласти портрет людини. Народився у 1915 році в Воронежській області. Багато разів змінював місце проживання. Останнім часом мешкав в Бухарі. Арешту був

підданий в Криму. Тут же велося слідство. Протоколів допитів небагато – всього чотири. З них важко зробити висновок, чи то Служенінкін був дуже хитрою людиною і майстерно скидався хворим, чи був таким насправді, але за рішенням колеги з карних справ Кримського обласного суду його було направлено на лікування психікарні у Казань «з Ізоляцією від суспільства». Такі питання виникають у зв'язку з тим, що 1962 року його було вже реабілітовано [8].

Таким чином, наведені матеріали можуть свідчити, що Роми принаймі в Криму не піддавалися таким масовим репресіям, як це було з іншими етнічними групами. Чим це можна пояснити? Вони не брали активної участі у громадському житті, не висували з своїх лав політичних діячів, не брали участі у розподілі влади. Майновий стан переважної більшості ромів також не викликав побоювань влади. Скоріше за все, маючи чимало проблем з лояльністю інших верств населення, в тому числі і на етнічному підґрунті, радянська влада і її каральні органи не вбачали в ромів загрози для себе. В тих же поодиноких випадках репресій політичні звинувачення додавалися до звичайного невдоволення людей своїм станом. Проте так чинили і з представниками інших етнічних груп і з народом в цілому. Дані в матеріалі висновки це результат чи не першого дослідження даної теми. Можливо подальше вивчення зможе суттєво збагатити картину.

Джерела і література:

1. Владыкин В.Е. Цыгане // Вопросы истории. – 1969. – №1.; Куинджи М. Цыгане в Бахчисарае // Советский Крым. – 1990. – 16 апреля.
2. Филоненко В.И. Крымские цыгане // Записки коллегии востоковедов – Л., 1930. – Т.5.
3. Державний Архів в Автономній Республіці Крим. – Ф.р-4808. – Оп.1. – Спр. 017561.
4. Архів Головного управління Служби безпеки України в Криму (Далі Архів ГУ СБУ в Криму). – Спр. 022970.
5. Архів ГУ СБУ в Криму. – Спр. 022397.
6. Там само. – Спр. 012276.
7. Там само. – Спр. 08849.
8. Там само. – Спр. 011962.

Омельчук Дмитро. Доля ромів Криму, засуджених за політичними мотивами (1937 – 1947 рр.).

На основі недоступних раніше архівно-слідчих справ репресованих громадян з'ясовано, що на теренах Криму виявлені лише поодинокі факти репресій щодо ромів.

Омельчук Дмитрий. Судьба крымских ромов, осужденных по политическим мотивам (1937 – 1947 гг.)

На основе ранее недоступных архивно-следственных дел установлено, что на территории Крыма были единичные факты репрессий ромов.

Omel'chuk Dmytro. Destiny of the Crimean Romanies, convict on political reasons (1937 – 1947)

The author examined archive-investigation cases and stated that there were single facts of Romanies repressions on the territory of Crimea.